

Engin AKDENİZ*

SEVİNÇ GÜNEL; Panaztepe II, M.Ö. 2. Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiği'nin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisi'ndeki Yeri ve Önemi, Ankara, 1999. Türk Tarih Kurumu Yayınları. 435 sayfa metin, 2 harita, 65 renkli resim, 3 siyah beyaz resim, 55 grafik, 1 plan, 181 levha. Türkçe metin ve Almanca özet.

Bu çalışma yazarın, 1993 yılında Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda Prof.Dr. Armağan Erkanal'ın danışmanlığında gerçekleştirdiği Doktora Tezinin basılmış şeklini oluşturmaktadır.

Panaztepe, İzmir'in Menemen ilçesinin yaklaşık 10 km. batısında, Kesik (Kese) köyü yakınlarındadır. Kazılar, 1985 yılından itibaren Prof. Dr. Armağan Erkanal başkanlığında bir ekip tarafından sürdürülmektedir. Bu kazı, Hacettepe Üniversitesi, İzmir Bölgesi Kazı ve Araştırmaları Projesi'nin ilk halkasını oluşturmaktadır. Ayrıca Panaztepe, Batı Anadolu sahil kesiminde kazısı sistematik bir şekilde yapılan ve Erken Tunç Çağı, Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı buluntuları içeren ilk merkez olma özelliğine de sahiptir.

Eser 11 bölümden oluşmaktadır: I-Giriş, II-Çalışma Yöntemi ve Terminoloji, III-Panaztepe Semamiği'nin Buluntu Yerleri, IV-Seramik Grupları, V-Kap Tipleri, VI-Panaztepe Seramiğinin Yerleşim Alanlarında ve Mezarlık Alanlarındaki Dağılımı ve Gelişimi, VII-Seramik Gruplarının Karşılaştırılması, VIII-Kap Tiplerinin Karşılaştırılması, IX-Kronolojik Açından Karşılaştırma, X-Panaztepe Seramiğinde Yerli ve Yabancı Etkiler, XI-Sonuç.

Sunuş, Kaynakça ve Önsöz'ün ardından I. Bölümün başladığı Giriş kısmında (1-16) Panaztepe kazılarının kısa bir tarihçesi verildikten sonra çalışmanın amacı anlatılmıştır. Batı Anadolu; Kuzeybatı Anadolu, İçbatı Anadolu (Gediz Nehri ve çevresi) ve Güneybatı Anadolu (Büyük Menderes Nehri ve çevresi) olmak üzere üç alt bölgeye ayrılmıştır. Bu bölgelerde gerçekleştirilen kazı ve

* Yrd. Doç. Dr. Engin Akdeniz. Adnan Menderes Üniversitesi. Fen-Edebiyat Fakültesi. Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dal. Kepez-Aydın.

yüzey araştırmaları hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilere, bazı eski kazı ve yüzey araştırmalarıyla¹ kitabın basım tarihinden önce yapılan kazı ve yüzey araştırmaları² da eklenebilir. Yortan çanak çömleğinin tarihlendirilmesi için dipnot verilen Bittel'in eserinden daha sonra Turhan Kamil, Yortan mezarlığı ve bulun-tularının tarihlendirilmesini içeren kapsamlı bir çalışma gerçekleştirmiştir³. Beycesultan kazı sonuçlarını oluşturan üç cildin dışında 1995 yılında Mellaart ve Murray tarafından dördüncü cilt yayınlanmıştır⁴.

I. Bölümün 14-16 sayfalar arasında Ege Bölgesi'nin Coğrafi Konumunda Panaztepe ve Çevresinin Jeomorfolojik Yapısı ele alınmıştır.

(17-22) sayfaları arasındaki II. bölüm Çalışma Yöntemi ve Terminolojisi başlıklıdır. Bu bölümde seramik; malzeme ve teknik açıdan incelenmekte, hamur nitelikleri, yüzey görünüşleri, fırınlama ve bezemeleriyle ilgili tanımlama ve sınıflandırma yapılmaktadır. Kapların biçimsel tanımlamasıyla ilgili yapılan sınıflandırmada temel olarak bir kabın hangi amaçla kullanıldığı dikkate alınmıştır. Bu sınıflandırmada kabın en geniş çapı ile yükseklik ölçülerine göre kaplar, açık ve kapalı olmak üzere iki ana grup altında toplanmıştır. Açık kaplar, çanak, kase, bardak, kapalı kaplar ise çanak, kase, fincan, çömlek, maşrapa, vazo, şişe, matara, pithos, amphora gibi alt gruplara ayrılmıştır. Ayrıca, Myken ve Minyas kap tipleri, orjinal terminolojiye uygun adlarla kullanılmıştır. Miken formları kylix, oinochoe, alabastron, amphora, üzengi kulplu kaplar, Minyas formları ise kantharos ve goblettir.

- 1 Kılıç Kökten'in kazı ve yüzey araştırmaları; K. Kökten, "1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor", *Belleten* XIII/5 (1949), 811-829; Ekrem Akurgal'ın Ovabayındır ve Mandraköy kazıları, E. Akurgal, "Yortankultur-Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir", *Anatolia* 3 (1958), 156 vd.; Recep Meriç'in Alaşehir-Gavurtepe kazısı R. Meriç, "1986 Yılı Alaşehir Kazı Raporu", IX. KST II, Ankara, 1988, 243 vd.; "1987 Yılı Alaşehir Kazısı", X. KST I, Ankara, 1989, 165 vd.; "1988 Yılı Alaşehir Kazısı", XI. KST, Ankara, 1990, 179 vd.; "1990 Yılı Alaşehir Kazısı", XIII. KST I, Ankara, 1992, 227 vd.; "1991 Yılı Alaşehir Kazısı", XIV. KST II, Ankara, 1993, 355 vd.; Aphrodisias ve Denizli Müzeleri'nin Tavas-Karahisar'da ortaklaşa gerçekleştirdikleri kazı, *Eski Eserler ve Müzeler Bülteni* 8 (1986), 27 vd.
- 2 Kazılar: Selçuk Çukuriçi ve Arvalya Höyük, A. Evren-Cengiz İçten, "Efes Çukuriçi ve Arvalya (Gül Hanım) Höyükleri", VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1998, 111 vd., Selçuk-Ayasuluk Tepesi'nde S. Erdemgil-M. Büyükkolancı, "1990 Yılı Efes Ayasuluk Tepesi Prehistorik Kazısı" XIII. KST II, Ankara 1992, 265 vd. M. Büyükkolancı, "Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 1996 Yılı Kazıları", VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri, Ankara, 1998, 69 vd.; Jeoarkeolojik Araştırmalar: Madra Çağı Deltası ve çevresi K. Lambrianides, "Preliminary survey and core sampling on the Aegean coast of Turkey", AS 42 (1993), 75 vd.; Yüzey Araştırmaları, Akhisar-Erdelli Höyük, R. Dinç, "Erdelli Höyük und die Bedeutung seiner Funde für die bronzezeitliche Geschichte des Manisa-Akhisar-Gebietes", *IstMitt* 41 (1991), 25 vd., Akhisar-Kulaksızlar, R. dinç, "1994 Yılı Akhisar-Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi Yüzey Araştırması", XIII. AST, Ankara, 1996, 21 vd.; "Kulaksızlar Mermer İdol Atölyesi ve Çevre Araştırmaları", XIV. AST II, Ankara, 1997, 255 vd.; Büyük Menderes Ovası, E. Akdeniz, "1995 yılı Büyük Menderes Ovası ve Çevresi Yüzey Araştırmaları", XIV. AST, Ankara, 1997, 233 vd.
- 3 T. Kamil, *Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia*, Oxford, 1982.
- 4 J. Mellaart-A. Murray, *Beycesultan, Vol. III, Part II: Late Bronze Age And Phrygian Pottery and Middle and Late Bronze Age Small Objects*, Oxford, 1995.

Seramiğin tip tanımında ağız kenarına ait özellikler değerlendirmenin sonraki aşamasını oluşturur. Buna göre, basit ağız kenarlı, kalınlaştırılmış ağız kenarlı (ağız kenarı dışa kalınlaştırılanlar, içe kalınlaştırılanlar, çift kalınlaştırılanlar) olarak iki grup vardır.

Diplerle ilgili sınıflandırmada dip biçimlerine göre bir ayırma gidilmiş (yuvarlak dip, düz dip, halka dip, pedestal dip), diplerin kendi içlerinde gösterdikleri biçim farklılıklarına göre alt tiplere ayrılmıştır.

Kulplara göre yapılan tanımlamalarda kulpların kap üzerindeki duruş biçimleri dikkate alınmıştır: ağız kenarına dikey duran kulplar, ağız kenarına yatay duran kulplar, ip delikli ve makara biçimine andıran tutamak biçimli kulplar.

(23-28) sayfaları arasındaki **Panaztepe Seramiği'nin Buluntu Yerleri** başlıklı III. bölümde yerleşim alanı ve mezarlık olmak üzere iki alan verilmiş, yerleşim alanı Akropol ve atölye olarak ikiye ayrılmıştır.

Kitabın (29-40) sayfaları arasında yer alan **Seramik Gruplar** başlıklı IV. bölümde seramikler, yerli seramik grupları, Myken seramik grupları ve Minyas seramik grupları olarak üç grupta incelenmiştir. "Yerli Seramik Grupları" başlıklı birinci kısımda yerli seramiğin malzeme ve teknik özellikleri ayrıntılı bir biçimde incelenmiş ve bezeme özellikleri verilmiştir. Ardından mallar, "İnce Nitelikli Seramik" ve "Kaba Nitelikli Seramik" olmak üzere iki grupta ele alınmıştır.

"Myken Seramik Grupları" başlıklı ikinci kısımda tıpkı yerli seramikte olduğu gibi malzeme-teknik ve bezeme özellikleri verilmiş, Myken Seramiği, "Yerli Myken" ve "İthal Myken" olarak iki grupta değerlendirilmiştir.

"Minyas Seramik Grupları" başlıklı üçüncü kısımda daha önceki iki kısımda olduğu gibi malzeme, teknik ve bezeme özellikleri incelenmiş, ardından "Minyas Seramiği", "Gri Minyas" ve "Diğer Renkteki Minyas Seramiği" olarak ayrılmıştır.

(41-72) sayfaları arasındaki **Kap Tipleri** başlıklı beşinci bölümün birinci kısmında "Yerli Seramik Grubunda Görülen Kaplar", ikinci kısmında "Myken Seramik Grubunda Görülen Kaplar", üçüncü kısmında "Minyas Seramik Grubunda Görülen Kaplar", dördüncü kısımda ise "Seramik Grupları ve Kap Tipleri Arasındaki İlişkiler" incelenmiştir. Birinci kısımdaki "Yerli Seramik Grubu"nda görülen kaplar kap tiplerine göre açık çanaklar (4 tip), açık kaseler (8 tip), kapalı çanaklar (3 tip), kapalı kaseler (6 tip), çömlekler (12 tip), fincanlar (1 tip), maşrapalar (1 tip), vazolar (1 tip), şişeler (5 tip), testiler (7 tip), matara-

lar (1 tip), pithoslar (4 tip), amphoralar (1 tip) olmak üzere 13 gruba ayrılmış, kap tipleri saptanamayan ağız kenarlarına ait parçalar 13 gruba ayrılmış, ardından dipler, kulplar ve diğer parçalar ele alınmıştır.

İkinci kısımda "Myken Seramik Gruplarında Görülen Kaplar" inceleme-ye alınmıştır. Bu kaplar, kap tiplerine göre bardaklar (1 tip), Kylixler (1 tip), maşrapalar (1 tip), vazolar (1 tip), oinochoeler (2 tip), alabastronlar (6 tip), Myken amphoraları (2 tip), amphoralar (7 tip), testiler (1 tip), üzengi kulplu kaplar (1 tip), mataralar (1 tip) olarak 12 gruba ayrılmış, kap tipi saptanamayan ağız kenarına ait parçalar tek bir başlık altında, ardından dipler incelenmiştir.

Üçüncü kısımda "Minyas Seramik Grubu'nda Görülen Kaplar" ele alınmıştır. Bu kaplar, kap tiplerine göre kaseler (4 grup), kantharoslar (1 tip), gobletler (3 tip), fincanlar (1 tip), çömlekler (1 tip), amphoralar (1 tip) olmak üzere altı gruba ayrılmış, kap tipi saptanamayan ağız kenarlarına ait parçalar, dipler ve kulplar ayrı başlıklar altında incelenmiştir.

(73-82) sayfalar arasında **Panaztepe Seramiği'nin Yerleşim Alanlarında ve Mezarlık Alanlarındaki Dağılımı ve Gelişimi** başlıklı VI. bölümde ilk kısım, "Yerleşim Alanlarında Görülen Seramik Grupları ve Kap Tipleri"nden, ikinci kısım ise "Mezarlık Alanlarında Görülen Seramik Grupları ve Kap Tipleri"nden oluşur. İlk kısımda seramiğin ele geçtiği alanlar Akropol ve atölye olarak iki başlığa ayrılmış, ayrıca her iki başlık altında seramik gruplarının stratigrafik dağılımı ve seramik gruplarında görülen kap tiplerinin stratigrafik dağılımları incelenmiştir. Bu bölümün son kısmı, Panaztepe seramiğinin ele geçtiği alanlara ve mal gruplarına göre yapılan kısa fakat özlü bir değerlendirmeden oluşmaktadır.

(83-90) sayfaları arasındaki VII. bölüm, **Seramik Gruplarının Karşılaştırılması** başlığını taşır. Bu bölümde yine Yerli Seramik, Myken Seramiği ve Minyas Seramiği olmak üzere üç kısım yer almakta, ardından değerlendirme gelmektedir. Yerli seramiğin karşılaştırılması yapılırken Kuzeybatı Anadolu Bölgesi, İçbatı Anadolu Bölgesi/Gediz Nehri ve Çevresi, Güneybatı Anadolu; Myken Seramiğinin karşılaştırılması yapılırken Batı Anadolu, Ege Adaları ve Yunanistan; Minyas seramiğinin karşılaştırılması yapılırken Batı Anadolu ve Yunanistan dikkate alınmıştır.

(91-120) sayfaları arasında yer alan VIII. bölüm **Kap Tiplerinin Karşılaştırılması** içerir. Daha önceki bölümlerde olduğu gibi karşılaştırmada dikkate alınan üç ana kısım vardır. Yerli kap tipleri, Myken kap tipleri ve Minyas kap tipleri.

İlk kısımda "Yerli Kap Tiplerinin Karşılaştırılması" yapılırken Batı Anadolu Bölgesi (Kuzeybatı Anadolu Bölgesi=Troia, Kumtepe, Hanaytepe, Beşiktepe, Balıkesir-İznik-İnegöl ve çevresi, diğer merkezler; İçbatı Anadolu Bölgesi/Gediz Nehri ve çevresi (Manisa/Akhisar Bölgesi, Bayraklı, Larisa (Buruncuk), Liman Tepe, diğer merkezler); Güneybatı Anadolu Bölgesi (Beycesultan, Aphrodisias, diğer merkezler); Ege Adaları (Chios, Samos, Lesbos, Kos, Girit, Keos, Kıbrıs); İç Anadolu Bölgesi (Boğazköy, diğer merkezler); Güney Anadolu Bölgesi ve diğer merkezler ele alınmıştır.

İkinci kısım "Myken Kap Tiplerinin Karşılaştırılması"nı içerir. Bu kısım, Batı Anadolu Bölgesi, Ege Adaları, Kıbrıs, Yunanistan, diğer bölgeler); üçüncü kısım "Minyas Kap Tiplerinin Karşılaştırılması" Batı Anadolu Bölgesi, Ege Adaları (Chios, Keos) ve Yunanistan'dan oluşur.

(121-146) arasındaki IX. bölüm Panaztepe II. binyıl seramiğinin **Kronolojik Açısından Karşılaştırması** başlığını taşır. Bölüm, "Yerli Seramiğin Tarihlendirilmesi", "Myken Seramiğinin Tarihlendirilmesi", "Minyas Seramiğinin Tarihlendirilmesi", "Panaztepe'de Yerleşim Alanının Kronolojik Dizini", "Panaztepe'de Mezarlık Alanının Kronolojik Dizini", "Kronolojik Düzen ve Tarihlendirilme Sorunları" başlıklı alt kısımlardan meydana gelir. Kronolojik açıdan karşılaştırma yapılırken Batı, Orta, Güney Anadolu Bölgeleri, Ege Adaları, Kıbrıs, Yunanistan, ve Doğu Akdeniz'deki çağdaş merkezlerden elde edilen veriler de dikkate alınmıştır.

(147-153) arasındaki X. bölümde **Panaztepe Seramiğinde Yerli ve Yabancı Etkiler** incelenmiştir. Bölüm üç kısım halinde düzenlenmiştir. "Yerli Seramik" başlıklı birinci bölümde Panaztepe seramiğinin yakın ve uzak çevresindeki çağdaş merkezlerden elde edilen malzemeye göre etkileşimi ele alınmış, Minyas seramiğiyle ilgili problemlere değinilmiştir. Panaztepe'nin yerli seramiğiyle Minyas seramiği arasındaki ilginç benzerliklere dikkat çekilmiştir. "Yabancı Etkileşimin Görüldüğü Yerli Seramik" başlıklı ikinci kısımda Myken ve Minos etkili yerli seramik anlatılmıştır. Üçüncü kısımda ise "İthal Seramik" ele alınmıştır. İthal kapların stilistik karşılaştırmaları dikkate alınarak üretim merkezleri saptanmaya çalışılmıştır.

Kitabın (155-159) sayfaları arasında yer alan **Sonuç** bölümünde yazar, ilk on bölümde verdiği bilgileri değerlendirerek sonuca ulaşmaya çalışmıştır. Panaztepe'de tamamen yerel özelliklerle birlikte yabancı unsurların da başarıyla uygulandığı seramik ve gerçek ithal mallara dayanılarak Panaztepe'nin dışa açık bir kültürel gelişme içerisinde olduğu belirtilmiştir. Yerli seramikte mallar Batı

Anadolu'nun karakteristik bölgesel seramiğini temsil etmektedir. Myken seramiği ise yerli Myken ve ithal Myken gruplarından oluşur. Minyas seramiğinde yerli seramikteki malzeme ve teknik özellikler görülmüştür. Gri ve diğer renklerdeki Minyas kapları Minyas kaplarının temel özelliklerini vermesine karşın bazı örneklerin OM I/II dönemine uzanması, Batı Anadolu'da en erken örneklerden olması açısından önem taşır. Yazar, Panaztepe'de ele geçen bazı formlara dayanarak Panaztepe'nin İç Anadolu ve Ege ile olan ilişkilerine dikkat çeker. M.Ö. II. binyılda Batı Anadolu'yu İç Anadolu ve Güney Anadolu'ya bağlayan yol güzergahıyla Panaztepe seramiğiyle ilgili karşılaştırmalar yapılan merkezler arasında bağ kurulmaktadır. Panaztepe seramiğinin benzerlerinin ele geçtiği coğrafi sınırla kronolojik karşılaştırmalar yapılmış, Panaztepe'nin Orta Tunç ve Geç Tunç Çağı seramiği çağdaşı merkezlerle karşılaştırılıp Panaztepe'deki öteki arkeolojik veriler de dikkate alınarak özetlenmeye çalışılmıştır.

Kitapta (161-163) sayfaları arasında Panaztepe seramiğinin kimyasal analiz sonuçları verilmiş, (165-193) arasında Almanca metin ilave edilmiştir. Kitabın (195-198) sayfaları arası katalog, (199) kısaltmalar, (199-203) Almanca katalog açıklaması, (205-208) tabelalar, (209-211) haritalar listesi, (212) analiz sonuçları listesi, (213-220) levhalar listesi, (221-432) katalog, (433-435) dizin, ardından haritalar, fotoğraflar, çizim ve istatistikler gelmektedir.

Seramik gruplarının dağılım alanını gösteren 2 nolu haritada, harita üzerinde doğru işaretlenmiş olmasına karşın İzmir-Ulucak, tabloda Manisa'ya bağlı bir merkez olarak yazılmıştır. Ayrıca tabloda belirtilen 17 nolu İkiztepe (Eskişehir) ve 18 nolu Bahçetepe'nin (Aydın-Sultanhisar) yerleri haritada işaretlenmemiştir.

Sonuç olarak bu çalışmanın, yakın zamanlara kadar erken dönem kültürleri çok az araştırılan Batı Anadolu'da kazısı yapılmış önemli bir II. binyıl yerleşimi olan Panaztepe malzemesine dayanarak dönemin kültürel özelliklerinin anlaşılmasına büyük katkı sağlayacağı açıktır. Seramik karşılaştırmaları yapılırken çağdaşı diğer yerleşimlerde ele geçen benzer buluntuların ayrıntılı bir şekilde verilmesi seramik türlerinin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Eserde kullanılan yöntem bilimsel olduğu kadar okuyucu açısından kullanışlıdır. Metinle çizimler ve levhalar arasında kolayca bağ kurulabilmektedir.